

LLENGUA I DRET A LA COMUNITAT AUTÒNOMA DE LES ILLES BALEARS: UNA OPCIÓ PER LA LLENGUA PRÒPIA

Molt Honorable senyor president del Consell Insular de Menorca, il·lustríssim senyor president de l'Acadèmia, excel·lentíssims i il·lustríssims senyors acadèmics, senyores i senyors:

Penso que en iniciar el meu discurs d'ingrés en aquesta corporació, el primer que he fer, enllà de reconèixer l'honor que significa ocupar el lloc que va deixar vacant per l'excel·lentíssim senyor Miquel Coll Carreras, segurament el més gran jurista que hagi donat mai l'illa de Menorca, mestre de qui tant vaig aprendre durant els anys que, sota la seva presidència, vaig ser vocal del Consell Consultiu, és justificar per què he escollit la llengua com a matèria entorn de la qual ha de girar la meva reflexió jurídica.

Però si, com ha demanat el nostre president en reiterades declaracions, convé que obrim les inquietuds d'aquesta corporació a la societat, si volem que la nostra tasca jurídica es faci ressò dels problemes que afecten a la vida quotidiana, penso que hauríem d'anar acotant aquells que són font de conflicte i que, des de la nostra posició de juristes, podem contribuir a la seva resolució.

No crec que hagi d'explicar a ningú dels qui avui m'acompanyen en aquest acte el caràcter bifront que, com s'escau a la naturalesa jurídica dels consells insulars, es dóna també en la meva persona. Perquè si és cert que la meva vida professional s'ha desplegat entorn del dret, ho és també que la meva vida afectiva sempre ha implicat un compromís inestroncable amb la llengua i la literatura. I si el dret ha marcat la meva ocupació, és indubtable que la llengua ha definit la meva passió. "Dret", doncs, i "Llengua" són els substantius que defineixen per excel·lència les disciplines a què he servit, però aquests substantius han anat sovint acompanyats de dos adjectius indispensables: els adjectius "balear" i "català" pel que fa referència al dret, ja que, pràcticament, tota la meva carrera ha transcorregut entre Catalunya i les Balears, i han estat el dret català i el balear -o amb clares repercussions sobre les nostres Illes Balears (ja que l'Estatut no

és, òbviament, dret comunitari sinó dret estatal)- els que han ocupat especialment els meus estudis i preocupacions com a jurista, alhora que és l'adjectiu "català" el que sempre ha acompanyat la meua condició de lingüista i d'escriptor, doncs el meu compromís cultural s'ha desplegat inequívocament entorn -i en el marc- de la literatura en llengua catalana, llengua aquesta que és també la pròpia de les Illes Balears, segons ens diu l'article 4 del nostre Estatut d'Autonomia (EAB). Llengua i literatura a la qual han contribuït grans escriptors i pensadors illencs, des de Ramon Llull fins a Baltasar Porcel, passant per juristes, que han estat alhora escriptors destacats, com el dramaturg Joan Ramis i Ramis, el filòleg Vicenç Albertí Vidal, els poetes Marian Aguiló Fuster, Joan Alcover Maspons o Marià Villangómez Llobet, i el també poeta, narrador i assagista Jaume Vidal Alcover, entre d'altres.

Llengua i dret són dues realitats en contacte. La primera és un atribut de l'ésser humà; el segon és una de les seves creacions més subtils i sofisticades. La llengua és un codi de signes que permet que els homes ens puguem d'entendre; el dret, un conjunt de normes que fan possible les relacions humanes. Però "diverses són les parles i diversos els homes -va escriure Salvador Espriu- / i convindran molts noms a un sol amor". I val a dir que no sempre aquest desig es produeix fàcilment i sense friccions. És aleshores quan haurem d'acudir al dret per a resoldre-les. Heus ací, doncs, el perquè de la meua reflexió jurídica.

La llengua, que en la seva estructura no coneix d'estats ni de lleis, tret d'aquelles que regulen el seu propi mecanisme intern de desenvolupament, és sovint objecte de debat i de conflicte, precisament perquè diverses són les llengües i no sempre és factible que "tots els noms convinguin a un sol amor". I és molt corrent que les diverses -i sovint enfrontades- posicions polítiques elaborin un discurs que, més enllà de continguts d'ordre ideològic o moral, aportin també elements de caràcter jurídic que poden o no adequar-se a l'estat de dret que deriva del bloc de la constitucionalitat.

Així doncs, quan per exemple els redactors del "Manifiesto por la lengua común" afirmen que "contar con una lengua política común es una enorme riqueza para la democracia, aún más si se trata de una lengua de tanto arraigo histórico en todo el país y de tanta vigencia en el mundo entero como el castellano", expressen una opinió sense contingut jurídic, que puc i vull subscriure plenament. En canvi, sí que té -o tindria en el seu cas- conseqüències jurídiques, la materialització del desig

expressat en el "Manifiesto", perquè "una normativa legal de rango adecuado" establís clarament que "1. La lengua castellana es COMÚN Y OFICIAL a todo el territorio nacional, siendo la única cuya comprensión puede serle supuesta a cualquier efecto a todos los ciudadanos españoles."

Més enllà, però, del que puguem desitjar que es produeixi *de lege ferenda*, penso que val la pena que reflexionem sobre aquestes qüestions a partir de l'anàlisi que ens proporciona el "dret lingüístic", aquesta relativament nova disciplina jurídica que s'ha anat elaborant per resoldre els conflictes que es produeixen en les comunitats diverses i plurilingües, tan bon punt l'Estat ha esdevingut conscient que rere les llengües s'hi troben drets inalienables de la persona que han de tenir en compte la llei i les polítiques que duen a terme els poders públics. El dret lingüístic constitueix, doncs, una disciplina que té com a objecte d'estudi les qüestions derivades de l'existència d'una multiplicitat de llengües en contacte en un territori determinat. Aquest abasta els drets lingüístics dels ciutadans i el règim jurídic de la llengua. I com a qualsevol disciplina jurídica, es troba fortament vinculada a un estat en concret.

He dit que la llengua és un atribut de la persona, però només té sentit dins un context comunitari, i és precisament aquesta dimensió comunitària de la llengua la que esdevé pauta fonamental a l'hora d'articular políticament i jurídicament els drets idiomàtics de cada grup i la coexistència de grups lingüístics diferents al si de l'Estat. I des d'un punt de vista sociològic, cal afirmar amb von Humboldt que "la seva diversitat [la de les llengües] no es basa en una diversitat de sons i signes, sinó en una diversitat de formes d'entendre el món". És a causa d'això que cada cop són més els lingüistes que defensen el principi que "totes les comunitats lingüístiques són iguals en dret". En definitiva, que des del punt de vista de l'estructura interna, no hi ha res que faci més rica o més pobre una llengua, més complexa o més senzilla; constatació que ens permet avui concloure que totes les llengües tenen un mateix valor, ja que totes són prou flexibles per adaptar-se als nous contextos culturals i socials a què s'han d'enfrontar.

L'articulació, doncs, entre les diferents llengües en contacte dins una comunitat és sempre una decisió política que els ciutadans han de decidir democràticament. I aquesta decisió, que, en el nostre cas, articularà la pluralitat lingüística dins l'Estat espanyol, pot respondre a

principis diversos. No es tracta, doncs, de principis que admetin tan sols una única formulació, ni que responguin tampoc a exigències d'un hipotètic Dret Natural. Ens trobem més aviat davant de decisions polítiques que, al si d'estats democràtics consolidats, poden derivar -en els casos extrems- en el reconeixement de l'oficialitat de totes les llengües que coexisteixen en el territori d'un estat, o bé en el reconeixement d'una sola llengua com a oficial, sense a penes consideracions a les altres; passant per moltes i diverses solucions intermèdies.

En aquest sentit, doncs, l'Estat pot donar prioritat als criteris d'igualtat entre les diferents llengües i assumir-les com a representatives de l'Estat, o bé, contràriament, potenciar la jerarquitització de les comunitats lingüístiques i, en lloc de protegir les llengües minoritàries, tendir a debilitar-les o eliminar-les i a imposar una única llengua oficial en la comunicació pública. Heus ací per què el factor lingüístic, normalment amb la conjunció d'altres greuges (de tipus econòmic, social, etc.), es pot trobar en l'origen dels conflictes nacionals o comunitaris que se susciten a l'interior dels estats.

Avui, en un context força generalitzat de descentralització política dels estats, les possibilitats de respecte i protecció de la diversitat lingüística enllacen amb la distribució territorial interna del poder estatal, que pot comportar modalitats d'institucionalització del règim lingüístic diferenciades en l'àmbit de l'Estat i de cadascuna de les entitats polítiques subestats. Així, doncs, enfront del model d'homogeneïtzació lingüística impulsada des de l'Estat-nació, els sistemes de descentralització política i administrativa implantats en la majoria d'estats moderns ofereixen l'oportunitat d'articular la realitat multilingüe d'acord amb principis de no-conflicte i de col·laboració.

Això explica que, si el principi liberal de la igualtat davant l'ordenament jurídic, aplicat als ciutadans considerats individualment, va entrar molt aviat en els textos constitucionals, també hi hagi entrat, encara que més tardanament, el principi del pluralisme, en el qual trobem sempre un subjecte de caràcter col·lectiu, ja que en aquest cas es tracta d'un principi de caire social i cultural.

Aplicat a la llengua, aquest principi del pluralisme lingüístic es troba a les constitucions que reconeixen la diversitat lingüística, bé directament a partir de la menció de l'existència de diferents llengües, bé indirectament amb la referència a la pluralitat de pobles o de

cultures. Tenim, doncs, que el pluralisme lingüístic i/o cultural no és un valor aïllat, sinó que, com els altres principis constitucionals, ha d'inspirar i fonamentar les altres previsions de la Constitució: en particular, l'estructura de l'Estat, els seus poders i els drets dels ciutadans.

El reconeixement de la diversitat lingüística i la recepció consegüent del principi pluralista, a escala constitucional, impliquen la declaració de les llengües utilitzades en el territori estatal, bé com a llengües oficials, bé com a llengües que necessiten polítiques de foment o de protecció. Fins i tot es pot donar aquest reconeixement fent que la Constitució esmenti genèricament les minories lingüístiques. El principi d'oficialitat de les llengües és, doncs, una conseqüència derivada del reconeixement del plurilingüisme. Aquesta és la causa que en un estat com el francès, on no es reconeixia cap dret a les minories lingüístiques de llengua no francesa, la Constitució de 1958 no esmentés tan sols l'oficialitat del francès ni fes tampoc cap referència a la llengua de l'Estat.

El principi constitucional d'oficialitat (i el de la protecció de la diversitat lingüística), d'acord amb el reenviament a la llei, troba múltiples manifestacions concretes, les quals es poden agrupar segons dos tipus ideals que proposa la doctrina: a) El criteri de la personalitat; i b) el criteri de la territorialitat.

El primer suposa l'establiment de drets individuals, que acompanyen la persona allà on sigui; el segon, en canvi, atorga drets col·lectius, que protegeixen les comunitats lingüístiques assentades en un territori. En el primer cas, preval l'individu; en el segon, la col·lectivitat.

1. ELS RÈGIMS JURÍDICOLINGÜÍSTICS

Pel que fa als règim sociolingüístic dels estats, n'he d'assenyalar bàsicament tres: El primer distingeix entre els estats que reconeixen el plurilingüisme i els que no l'assumeixen com a principi estatal. El segon criteri diferencia entre els estats que opten per atorgar l'estatut d'oficialitat a més d'una llengua o escullen el règim de la modalitat per a les llengües menys difoses o minoritzades. I finalment, el darrer criteri atén a l'eficàcia de la declaració de l'oficialitat.

Aquests criteris combinats donen, almenys, quatre tipus d'estats segons el règim lingüístic que estableixen:

1.1. El monolingüisme oficial: aquest seria el cas de França

que considera la llengua com a factor d'integració de la "nació francesa" i entén que aquest objectiu és incompatible amb l'atorgament d'un estatus constitucional o legal a les diferents minories lingüístiques presents en el territori estatal.

1.2. La protecció de les minories lingüístiques: aquest seria el cas d'Itàlia

que va néixer com un estat lingüísticament unitari, però que a partir de la Constitució del 1947 inclogué normes específiques per a les minories lingüístiques" integrades dins l'Estat, com la Vall d'Aosta, de parla francesa, o el Trentino-Alto Adige, de parla alemanya.

1.3. El plurilingüisme institucional: aquest seria el cas de Finlàndia

que ordena jurídicament el multilingüisme i atén per igual la presència de dues llengües disseminades desigualment sobre el territori: el finès i el suec, les quals reben una mateixa consideració com a idiomes oficials o nacionals. I

1.4. El federalisme lingüístic: aquest seria el cas de Bèlgica

on les dues grans llengües (el francès i el neerlandès) es troben clarament territorialitzades, són oficials en els territoris respectius i comparteixen l'oficialitat a la capital, que és de majoria francòfona.

Vista, doncs, la diversitat de sistemes coexistents en el nostre entorn cultural, difícilment podem subscriure -entenent-lo com un valor absolut- el principi assumit pels redactors del "Manifiesto" d'acord amb el qual "la lengua castellana es común y oficial a todo el territorio nacional, siendo la única cuya comprensión puede serle supuesta a cualesquier efecto a todos los ciudadanos españoles".

Quan així es manifesten aquests intel·lectuals, actuen de manera completament simètrica al nacionalista català o balear que afirma que la llengua pròpia de Catalunya i de les Illes Balears és el català i que, per tant, aquesta és la sola llengua que tots els ciutadans han de saber. Ambdues posicions responen a sengles nacionalismes radicals que, per alguna raó que se m'escapa, entenen que el castellà impregna Espanya i el català Catalunya i també les Illes Balears. Com si el Gran Arquitecte de l'Univers, per dir-ho en una terminologia maçònica, ho hagués establert així des de la nit dels temps. El problema amb què es troben,

però, aquestes dues posicions extremes radica en el fet que Espanya i Catalunya, que Espanya i les Illes Balears, són realitats que es superposen, i això fa que els diferents projectes nacionalistes entrin en conflicte.

Però defugint aquestes posicions radicals, hem de ser capaços de resoldre el conflicte, un conflicte la resolució del qual només es pot dur a terme civilitzadament i democràticament acudint al dret.

I com resol el conflicte lingüístic que produeix la presència de dues llengües en contacte en un mateix territori el dret espanyol vigent?

2. EL RÈGIM JURÍDIC DE LES "LLENGÜES ESPANYOLES" EN EL BLOC DE LA CONSTITUCIONALITAT

A la Constitució espanyola trobem diversos articles que fan referència, directament o indirectament, a la realitat plurilingüe de l'Estat: Així a l'Exposició de motius, on parla de protegir les "cultures i tradicions, llengües i institucions dels pobles d'Espanya"; a l'article 3, bàsic per a l'ordenació de la realitat plurilingüe dels espanyols; a l'article 20.3, en manant el plurilingüisme als mitjans de comunicació social, i al 148.1.17, on reconeix la competència autonòmica en matèria d'ensenyament dels idiomes propis. També a la disposició final, on preveu la publicació oficial de la Constitució en castellà i en les "altres llengües d'Espanya".

Indirectament caldria referir-se també a l'article 14, on es consagra el principi d'igualtat i el reconeixement implícit de la prohibició de discriminació per raó idiomàtica a la seva clàusula general del final; i a l'article 9.2, que promou que la llibertat i la igualtat de l'individu i dels grups siguin reals i efectives. D'aquests articles, i del conjunt que conforma el bloc de la constitucionalitat, podem deduir que el "règim jurídic" de la llengua s'articula entorn de tres elements: 1) L'oficialitat de la llengua castellana. 2) La doble oficialitat. I 3) El concepte de llengua pròpia.

2.1. L'oficialitat de la llengua castellana

Diu l'article 3.1 de la Constitució (CE) que "el castellà és la llengua espanyola oficial de l'Estat". I a continuació, afegeix que "tots els espanyols tenen el deure de conèixer-la i el dret a usar-la". No hi ha dubte, doncs, que la Constitució proclama el castellà com l'única llengua oficial del conjunt de l'Estat, i el Tribunal Constitucional s'ha encarregat

de dir que la noció d'Estat prevista a l'article 3.1. adopta un sentit ampli i es refereix a l'ens compost en el seu conjunt o complexitat, incloent-hi tots els poders públics estatals; per tant, també els autonòmics i locals.

La doctrina entén també que de l'oficialitat en deriven directament alguns drets individuals, com per exemple el dret a rebre l'ensenyament d'aquesta llengua en el si de l'ensenyança obligatòria i el dret d'ús.

Encara més, segons el T.C., "el art. 3.1 de la Constitución establece un deber general de conocimiento del castellano como lengua oficial del Estado; deber que resulta concordante con otras disposiciones constitucionales que reconocen la existencia de un idioma común a todos los españoles, y cuyo conocimiento puede presumirse en cualquier caso, independiente de factores de residencia o vecindad. No ocurre, sin embargo, lo mismo con las otras lenguas españolas cooficiales en los ámbitos de las respectivas Comunidades Autónomas, pues el citado artículo no establece para ellas ese deber, sin que ello pueda considerarse discriminatorio, al no darse respecto de las lenguas cooficiales los supuestos antes señalados que dan su fundamento a la obligatoriedad del conocimiento del castellano" (STC 84/1986, FJ 2).

Aviat, però, veurem que la cosa no és tan simple. I ho veurem tot seguit en desglossar les conseqüències de la doble oficialitat

2.2. La doble oficialitat

L'article 3.2 CE preveu, en efecte, que "les altres llengües espanyoles seran també oficials en les respectives Comunitats Autònomes d'acord amb els seus estatuts". És, doncs, d'aquest article que es dedueix la doble oficialitat lingüística en determinats territoris - aquells on hi hagi més d'una llengua oficial-. I de l'imperatiu verbal -"seran també oficials [...] d'acord amb els seus Estatuts"- es desprèn que l'oficialitat de les altres llengües està consagrada en el text constitucional i correspon a aquests estatuts autonòmics determinar l'àmbit i l'abast de la declaració d'oficialitat prèviament reconeguda per la Constitució.

El primer que ens hem de plantejar ara és si aquests estatuts poden establir el deure de conèixer aquestes altres llengües oficials en determinats territoris, partint de l'afirmació que els efectes de la declaració d'oficialitat d'una llengua són iguals, tant per al castellà com per a les altres llengües declarades oficials pels estatuts d'autonomia. Avui són molts els autors que admeten aquest paral·lelisme en el

contingut de l'oficialitat i que rebutgen, consegüentment, una idea de jerarquització entre les distintes llengües oficials. Malgrat això, el Tribunal Constitucional va declarar inconstitucional l'establiment per una llei autonòmica d'un deure genèric de coneixement en relació amb el galleg, i també en ocasions ha admès que es pot al·legar vàlidament desconeixement de la llengua autonòmica. Però això no exclou, com analitzaré tot seguit, que de les disposicions estatutàries i del seu desplegament legislatiu es puguin derivar indirectament deures de coneixement de les llengües oficials diferents del castellà. I això a conseqüència del concepte de llengua pròpia, de què he de parlar tot seguit.

2.3. El concepte de llengua pròpia

Alguns estatuts d'autonomia incorporen aquest concepte al seu articulat, que no és sobrer ni es troba tampoc mancat d'efectes jurídics. A més, és un concepte que se sol lligar a d'altres que fan referència a aspectes identitaris de la comunitat. És una mostra d'això que dic el Preàmbul del nostre Estatut d'Autonomia, d'acord amb el qual "La llengua catalana, pròpia de les Illes Balears, i la nostra cultura i tradicions són uns elements identificadors de la nostra societat i, en conseqüència, són elements vertebradors de la nostra identitat."

I és precisament d'aquesta idea que deriva la necessitat que els poders públics duguin a terme una política de "normalització" d'aquesta llengua pròpia, distinta del castellà, ja que a ells correspon assegurar-ne la pervivència i el desenvolupament com a codi lingüístic complet, per tal que se'n pugui fer ús en tots els àmbits de la vida pública, amb plenes garanties d'igualtat amb la llengua que és oficial a tot l'Estat.

El concepte de llengua pròpia implica, doncs, l'entrada en joc d'un element diferenciador en el marc de la doble oficialitat espanyola, i aquesta diferenciació es fa a favor de la llengua territorial, que és l'única que mereix aquest qualificatiu.

Dit això, veiem ara quines conseqüències extreu l'Estatut del concepte de llengua pròpia, i també del de doble oficialitat del castellà i del català.

3. LA REGULACIÓ ESTATUTÀRIA

3.1. El concepte de llengua pròpia: conseqüències jurídiques que se'n deriven

Hem vist que correspon als estatuts d'autonomia regular la matèria lingüística dins el marc constitucional. L'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears, aprovat per la Llei Orgànica 1/2007, de 28 de febrer, inicia aquesta regulació a l'art. 4, sota l'epígraf de "La llengua pròpia", encara que aquest intitulat promet més que no dóna, doncs el seu contingut no s'expressa amb la contundència de l'Estatut de Catalunya de 2006, que, a l'article 6.1 diu textualment: "La llengua pròpia de Catalunya és el català. Com a tal, el català és la llengua d'ús normal i preferent de les administracions públiques i dels mitjans de comunicació públics de Catalunya, i és també la llengua normalment emprada com a vehicular i d'aprenentatge en l'ensenyament."

En el cas de les Balears, l'article 4.1 parteix de la declaració feta en el Preàmbul que ja he esmentat i pressuposa que "la llengua catalana, pròpia de les Illes Balears, tindrà, juntament amb la castellana, el caràcter d'idioma oficial." A partir d'aquesta afirmació de la doble oficialitat (de la que parlaré més endavant), l'article 4 de l'Estatut estableix una sèrie de drets i de deures en absoluta paritat entre una i altra llengües que d'alguna manera buida de contingut aquesta definició, fet que resulta força criticable des del meu punt de vista, perquè la naturalesa jurídica de llengua pròpia deuria significar o expressar un lligam indissociable entre la llengua i l'àmbit del qual es tracta. Tanmateix, és del caràcter de llengua pròpia, atribuït a la catalana, d'on es deriva una conseqüència jurídica bàsica: la de ser el català la llengua normalment emprada per l'Administració. En aquest sentit, l'Administració, atenent al caràcter de llengua pròpia que té la catalana, ha d'operar i relacionar-se en aquesta llengua de forma principal, perquè és la de la comunitat a què serveix, això sens perjudici del dret d'opció política dels particulars a expressar-se en castellà i sense que tampoc l'Administració exclogui o desconegui aquesta llengua en la seva relació amb els ciutadans (STC 337/1994, FJ 21).

És probable que aquesta darrera afirmació no sigui pacífica entre nosaltres, atesa la poca contundència del text estatutari, però troba arguments sòlids en la doctrina del Tribunal Constitucional que ha parlat del concepte de "llengua pròpia" a la STC 46/1991, en dir que considerava ajustat a la Constitució l'art. 34 de la Llei de funció pública

de Catalunya, tot afirmant que és raonable valorar el coneixement de la llengua catalana com a requisit general de capacitat perquè el català és la llengua pròpia de l'Administració, o sigui, és la llengua de l'Administració, i per tant, és una "llengua d'ús preceptiu" (STC 46/1991, FJ 2 i 3). És, doncs, aplicant el bloc de la constitucionalitat que el Tribunal Constitucional ha afirmat que "en efecto, el catalán, lengua propia de Cataluña, es lengua oficial en el territorio de la Comunidad Autónoma [...] y, en lo que aquí interesa, es también la lengua de la Generalidad y de la Administración territorial catalana, de la Administración local y de las demás corporaciones públicas dependientes de la Generalidad" (STC 337/1994, FJ 21).

D'aquesta doctrina hem, doncs, de deduir la plena constitucionalitat de l'article 6 de la Llei de Normalització Lingüística de les Balears (LNL) de 29 d'abril de 1986, quan deriva del caràcter de llengua pròpia la prescripció del català com a llengua de l'Administració.

Veiem, doncs, que el concepte "llengua pròpia" comporta efectes jurídics clars, i això sens perjudici que, com a conseqüència de la doble oficialitat del català i el castellà, es derivin deures per a l'Administració d'atendre en castellà els ciutadans que així ho manifestin.

Del concepte de "llengua pròpia" es deriven, doncs, en definitiva, importants efectes jurídics. Els principals són aquests:

1. Que el català és la llengua de la Comunitat autònoma de les Illes Balears (art. 6.1 LNL) i que, com a conseqüència d'això, ho és del Govern Autònom, del Parlament i dels Consells Insulars i, en general de l'Administració Pública, de l'Administració Local i de les corporacions i institucions públiques dependents de la Comunitat Autònoma. Ho és, doncs, de tota l'Administració autonòmica. Matèria que es desplega bàsicament en els articles 9 i 34 LNL i també els articles 30 i 50 de la Llei 3/2007, de 27 de març, de la funció pública de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears, que s'han promulgat tenint com a nord la doctrina que emana de la STC 46/1991, FJ 4, que ordena relacionar els nivells d'exigència del català amb la capacitat requerida per dur a terme la funció de què es tracta.

2. Que la normalització de la llengua catalana és un deure de la Comunitat autònoma (art. 35 EAB), que aquesta ha de dur a terme d'acord amb els preceptes de l'Estatut i els derivats de la LNL que el desenvolupa.

3. Que el coneixement de la llengua catalana és un mèrit preferent en la resolució dels concursos i de les oposicions per proveir els llocs de magistrats i jutges (art. 97.2 EAB) i per a la provisió de les places de notaris i registradors (art. 99 EAB).

4. Que el català, com a llengua pròpia de les Illes Balears, és oficial a tots els nivells educatius (art. 17 LNL). I

5. Que el català és la llengua usual en emissores de ràdio i de televisió i en altres mitjans de comunicació social de titularitat de l'Administració Autònoma o sotmesos a la seva gestió (art. 28.1 LNL).

L'Estatut, però, no només parla de la llengua pròpia. També ho fa de

3.2. La doble oficialitat

I mentre el concepte de llengua pròpia implica un contingut històric i sociològic que lliga una determinada llengua al territori i a la comunitat que hi habita, el concepte de llengua oficial té, en canvi, una connotació estrictament jurídica. Una llengua serà oficial perquè així ho estableix la llei.

La Constitució, després de dir que "el castellà és la llengua espanyola oficial de l'Estat", diu que "tots els espanyols tenen el deure de conèixer-la i el dret d'usar-la" (art. 3.1). I afegeix tot seguit que "les altres llengües espanyoles seran també oficials en les respectives Comunitats Autònomes d'acord amb els seus Estatuts" (art. 3.2).

En reconèixer, doncs, l'existència de diverses llengües oficials, per bé que algunes limitades territorialment, la Constitució proclama el principi del pluralisme, que es garantirà a través dels estatuts d'autonomia i la legislació autonòmica de desenvolupament. Per tant, el castellà serà oficial en tot l'Estat, però haurà de compartir aquesta oficialitat amb altres llengües (que la Constitució qualifica també d'espanyoles) en els territoris on aquestes hagin estat reconegudes com a oficials pels seus respectius estatuts d'autonomia.

Fixeu-vos que la Constitució mai no parla de cooficialitat (expressió que sí que ha emprat, però, el Tribunal Constitucional i també el Tribunal Suprem), sinó d'oficialitat d'una i altra llengua, quan es doni el cas. Cadascuna de les dues llengües té, doncs, una oficialitat plena. Per això en aquests territoris sembla més adient parlar de doble oficialitat.

Estem, doncs, en condició de veure que, si bé el dret a tria lingüística de les institucions i el procés normalitzador són una

conseqüència del caràcter de llengua pròpia, els drets i deures lingüístics deriven bàsicament del caràcter de llengua oficial. Per tant, les institucions -les de les Balears en el nostre cas- hauran d'actuar compel·lides per tot una sèrie de deures que deriven del caràcter de ser el català la llengua pròpia del territori que administren o bé on actuen, mentre que el dret a la llibertat d'elecció per part del ciutadà de les Balears deriva directament del caràcter de llengua oficial.

És per això que no hi ha contradicció, ni menys encara incompliment legal, en afirmar que la noció de llengua pròpia habilita molts mandats en què es fa el català d'ús obligatori (per bé que no exclusiu), cosa que genera unes obligacions a les Administracions públiques, a les Corporacions de dret públic, com per exemple, aquesta Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Balears, així com també a institucions i entitats, obligacions que, al seu torn, esdevenen drets per als ciutadans que volen gaudir d'una atenció en aquesta llengua pròpia (el català en el nostre cas). L'oficialitat, doncs, queda modulada per la declaració de llengua pròpia, de manera que es generen usos oficials diferents per al castellà i el català d'acord amb la circumstància que aquest gaudeix de l'estatut de llengua pròpia de les Illes Balears.

Segons el Tribunal Constitucional, l'abast i els efectes de l'oficialitat estan configurats per la legislació autonòmica, d'acord amb els respectius estatuts d'autonomia (STC 82/1986, 123/1988 i 337/1994). En conseqüència, la legislació autonòmica ha de regular els usos oficials que es poden derivar de l'oficialitat declarada estatutàriament a l'article 4.1, segons el qual, "la llengua catalana, pròpia de les Illes Balears, tindrà, juntament amb la castellana, el caràcter d'idioma oficial."

I això implica la necessitat de parlar dels drets i dels deures lingüístics derivats de la doble oficialitat.

3.2.1. Els drets lingüístics

Parlar dels drets lingüístics (com també parlar dels deures) és una qüestió francament delicada perquè de seguida provoca discussions on aviat apareix la visceralitat i on sovint es perden les formes. I de seguida sol aparèixer una paraula mítica: "llibertat", com si aquesta permetés als uns i als altres de fer qualsevol cosa. I això no és cert. No ho és, doncs -com voldrien alguns-, que la teoria de la llibertat lingüística permeti a una administració autonòmica desconèixer certs drets

constitucionals dels qui volen viure sempre en castellà, però tampoc no ho és -com voldrien uns altres- desconèixer el dret dels qui volen viure fent servir la llengua pròpia de la Comunitat Autònoma que és, a més, oficial. I tanmateix hauria de ser possible arribar a un mínim acord, al qual només podrem accedir si assumim una sèrie de principis que no poden deixar de ser avaluats i acceptats des del respecte a la llei.

Potser, doncs, que fixem el primer d'aquests principis: que la teoria de la llibertat lingüística és vàlida per explicar relacions estrictament privades, però en canvi és clarament insuficient per justificar l'engranatge de drets i deures que es poden donar entre el poder i els ciutadans, i fins i tot, en moltes de les relacions que aquests darrers mantenen entre sí. I això perquè el fenomen lingüístic (considerat tant des de l'òptica estrictament comunicativa com des d'una perspectiva cultural) és un fet col·lectiu i, com a tal, tot el ventall de drets i obligacions individuals que s'hi articulen han de tenir en compte aquesta dimensió col·lectiva, que exigeix un ordenament jurídic que reguli la llengua o les llengües presents en una comunitat política. Ordenament que trobem en el bloc de la constitucionalitat, del qual deriven un conjunt de drets i de deures, que afectaran a les persones i les institucions, i que, com hem vist, s'articulen sobretot a partir dels conceptes d'oficialitat i de llengua pròpia. Drets, però, que no constitueixen, almenys des del punt de vista de les seves garanties, drets fonamentals. Els drets lingüístics es configuren, en canvi, com a drets públics subjectius de caràcter ordinari, exigibles davant dels poders públics, però sense cap via privilegiada de defensa jurisdiccional ni el límit per al legislador que suposa el contingut essencial dels drets fonamentals, d'acord amb l'article 53 CE, sense que això vulgui dir que algun dret fonamental no contingui algun aspecte lingüístic.

No és aquest el lloc per recollir tots i cadascun dels drets lingüístics, si bé cal referir-se a aquells que han estat més discutits i han provocat més controvèrsia. Res, doncs, no ve més a tomb que referir-me altre cop al "Manifiesto" per veure on aquesta controvèrsia és present. I ho dic, això, perquè els intel·lectuals que el signen, partint d'una premissa netament ideològica que ells donen per vàlida, ("[que] hay una asimetría entre las lenguas españolas oficiales, lo cual no implica injusticia (?) de ningún tipo porque en España hay diversas realidades culturales pero sólo una de ellas es universalmente oficial en nuestro Estado democrático"), obliden absolutament l'estatut jurídic de les

llengües, i en concret, les conseqüències jurídiques derivades precisament del concepte -també jurídic- de llengua oficial. Per això, acudint als principis (sens dubte constitucionals) de llibertat lingüística i de no discriminació per raó de la llengua (drets que observen, però, només des del punt de vista del castellà), es permeten fer afirmacions tan contundents com aquesta: “los ciudadanos que hablan cualquiera de las lenguas cooficiales tienen derecho a recibir educación y ser atendidos por la administración en ella, pero las lenguas no tienen el derecho de conseguir coactivamente hablantes ni a imponerse como prioritarias en educación, información, rotulación, instituciones, etc... en detrimento del castellano (y mucho menos se puede llamar a semejante atropello ‘normalización lingüística’)”, afirmació que diu alguna veritat però no tota la veritat. Perquè si bé és cert que la llibertat d'emprar la llengua que es vulgui forma part del dret de la llibertat de l'individu, davant el qual els poders públics han d'observar un deure d'abstenció, també ho és que, juntament amb un deure de conèixer la llengua oficial (deure entès com una càrrega explícita en el cas del castellà i implícita en el cas del català), es genera en el ciutadà el dret de conèixer la llengua, cosa que, al seu torn, suposa per al poder públic (Estat o Comunitat Autònoma) el deure de disposar dels mitjans indispensables perquè aquell la pugui aprendre.

I no podem, doncs, negar -com sembla que neguen els autors del “Manifiesto”- aquest deure implícit de conèixer la llengua oficial de la Comunitat Autònoma diferent del castellà, i això perquè el Tribunal Constitucional ha avalat en les seves sentències el deure dels alumnes que pretenen superar els cicles obligatoris de mostrar que coneixen suficientment les llengües oficials de la Comunitat Autònoma d'allà on han cursat els estudis, fet que esdevé un veritable deure d'aprenentatge de les llengües oficials i que pot tenir conseqüències respecte de l'exercici efectiu del dret de tria lingüística. I això fa també indispensable que els docents tinguin els coneixements lingüístics adequats. Veiem, doncs, com n'és, de discutible, la primera gran conclusió del “Manifiesto”, d'acord amb la qual “1. La lengua castellana es [...] la única cuya comprensión puede serle supuesta a cualquier efecto a todos los ciudadanos españoles”. Aquesta afirmació, aplicada -com ells pretenen- als ciutadans d'una Comunitat Autònoma que té com a llengua pròpia una altra diferent del castellà no és jurídicament acceptable.

Cosa ben diferent és el dret d'opció lingüística que té tot ciutadà de fer un ús vàlid jurídicament de la llengua oficial escollida davant dels poders públics i dels particulars. I aquest dret que el ciutadà té a usar la llengua que esculli deriva, precisament, del principi d'oficialitat. Si a la nostra Comunitat Autònoma són oficials el català i el castellà, el ciutadà té dret a usar la llengua que vulgui. Ara bé, aquesta afirmació no es correspon amb la que conté la segona conclusió a què arriben els redactors del "Manifiesto", en afirmar que "2. Todos los ciudadanos que lo deseen tienen derecho a ser educados en lengua castellana, sea cual fuere su lengua materna". Perquè aquesta afirmació va més enllà del dret d'ús de la llengua i entra en un debat, força més complex: el de la llengua a l'ensenyament.

I a l'hora de parlar de la llengua a l'ensenyament hem d'esmentar d'entrada la doctrina del Tribunal Constitucional, i en concret, aquella sentència on es diu que és "del reconocimiento de la cooficialidad del castellano y de la lengua propia de una Comunidad [que] se deriva el mandato para los poderes públicos, estatal y autonómico, de incluir ambas lenguas cooficiales como materia de enseñanza obligatoria en los Planes de Estudio, a fin de asegurar el derecho, de raíz constitucional y estatutaria a su utilización" (STC 337/1994, FJ 14). I, atenent a l'esquema constitucional de distribució de competències, és al legislador autonòmic a qui correspon regular l'aprenentatge de la llengua oficial pròpia de la Comunitat Autònoma. I és aquesta legislació la que configura l'aprenentatge del català com un deure dels alumnes, i la que també garanteix -evidentment!- que al final del cicle educatiu obligatori tots han de poder emprar correctament tant el català com el castellà.

Ara bé, segons ha dit el Tribunal Constitucional, aquest dret constitucional a l'educació no comprèn un hipotètic dret de l'alumne -o dels seus representants legals- a escollir la llengua en la qual es realitzarà l'ensenyament (o llengua vehicular). En aquest sentit, el màxim intèrpret de la Constitució diu que "ninguno de los múltiples apartados del artículo 27 CE -ni el primero, al reconocer los derechos de todos a la educación, ni el segundo o el séptimo, en los que aparecen claramente mencionados los padres de los alumnos [...] incluye, como parte o elemento del derecho constitucionalmente garantizado, el derecho de los padres que sus hijos reciban educación en la lengua de preferencia de sus progenitores" (STC 195/1989, FJ 3). En tot cas, l'elecció de centre educatiu per raó de llengua és un dret de rang legal

i, consegüentment, només existeix en la mesura que l'atribueixi l'ordenament infraconstitucional i s'ha d'exercir dins les disponibilitats organitzatives que ofereix el sistema educatiu. Això s'expressa en diverses sentències i, especialment, a la STC 337/1994 -que resolva la qüestió d'inconstitucionalitat plantejada pel Tribunal Suprem en relació amb els preceptes de la Llei de Normalització Lingüística de 1983, de Catalunya, que definien els models de conjunció lingüística-, sentència que va establir amb tota claredat que la decisió sobre la llengua de l'ensenyament s'inscriu en l'esfera competencial dels poders públics, als quals correspon definir el model lingüístic escolar vigent dins cada Comunitat Autònoma. Per consegüent, si bé les lleis poden reconèixer un dret a l'elecció lingüística en el terreny de l'ensenyament, no es tracta d'un dret de reconeixement preceptiu ni en cap cas absolut.

3.2.2. Els deures lingüístics

Els deures lingüístics neixen, com els drets, de l'oficialitat de les llengües, i afecten, doncs, al castellà i al català. Ja hem vist respecte d'aquell el deure constitucional que explicita l'article 3 CE de conèixer l'idioma que és oficial a tota Espanya. Però de tot el que venim dient és clar que també es produeix en molts casos un deure implícit de conèixer el català -quan aquest és la llengua pròpia de la comunitat-, encara que no d'usar aquesta llengua.

D'acord amb aquests principis, hem de presumir, doncs als ciutadans -si més no *a priori*- que coneixen els idiomes oficials de la Comunitat Autònoma i, si aquest coneixement no es té, és el mateix interessat qui ho ha d'acreditar.

Ara bé, si en relació al ciutadà no podem dir que aquest tingui el deure de conèixer aquesta llengua (tret del cas que aquest sigui un alumne subjecte al procés educatiu d'una comunitat autònoma amb llengua pròpia), quan es tracta d'Administracions públiques, aleshores els deures que aquestes assumeixen en relació a les llengües oficials són força més amplis. Així -i ni que sigui de manera sintètica- podem assenyalar els deures de disponibilitat (arts. 2 i 5 LNL) i d'atenció, tant activa o passiva, en cadascuna de les llengües oficials (arts. 6 a 12 LNL). Deures que també es fan extensius a les persones jurídiques (art. 3 LNL que remet a l'article 2 de la mateixa llei), així com a d'altres esferes: concretament als funcionaris de l'Administració de Justícia, ja que dins l'àmbit territorial de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears, tots els ciutadans tenen dret a poder dirigir-se a aquesta Administració en la

llengua oficial que estimin convenient d'usar, i no se'ls pot exigir cap classe de traducció (art. 11.1 LNL), perquè cal tenir en compte que totes les actuacions, documents, escrits, realitzats o redactats en català, són totalment vàlids i eficaços davant els tribunals i els jutjats de les Illes Balears. Circumstàncies aquestes que naturalment afecten als notaris i registradors, en la seva relació amb els ciutadans, ja que aquests tenen dret a ser assabentats en la llengua que elegeixin (art. 11.2 LNL).

Pel que fa a la llengua pròpia, la llei diu que l'Administració té el deure específic d'utilitzar-la (arts. 6 i 7 LNL), i d'adoptar les mesures necessàries per a la seva normalització (art. 10 i Títol IV de la LNL). La llei ordena també que la inscripció dels documents en els registres públics dependents de la Comunitat Autònoma es faci en català (art. 12 LNL), que la retolació pública sigui també en català i estableix un ordre de prioritat en favor d'aquesta llengua en els casos de retolació bilingüe (art. 15 LNL), ordena que la toponímia sigui en català (art. 14 LNL) i exigeix que els Poders Públics prenguin les mesures necessàries de cara a la capacitació del personal de l'Administració (art. 16 LNL) i específicament de l'Administració de la justícia (art. 11.3 LNL). També en matèria d'ensenyament (Títol II de la LNL) i dels mitjans de comunicació social (Títol III de la LNL).

4. CONCLUSIONS

Si observem el bloc de la constitucionalitat d'una manera objectiva i freda, haurem de concloure que, en matèria lingüística, el legislador ha intentat establir -és clar que amb major o menor fortuna- una sèrie de principis bàsics que configuren el marc legal de les llengües en contacte en els diversos territoris de l'Estat espanyol que posseeixen una llengua pròpia diferent del castellà, principis que, en un primer estadi, han desplegat els estatuts d'autonomia -que, no ho oblidem, són lleis orgàniques de l'Estat-, i després les lleis que les comunitats autònomes han promulgat en l'exercici de la seva competència sobre la llengua, la cultura i l'ensenyament. Regulació aquesta que ha completat finalment la doctrina jurisprudencial, també amb major o menor encert. És, doncs, amb tots aquests elements que s'han anant elaborant les bases d'una nova disciplina jurídica, el "Dret lingüístic", que, com apuntava Miguel Ángel Aparicio en el pròleg del que és probablement el primer tractat sobre la matèria -llibre que devem al professor Jaume

Vernet i als seus col·laboradors-, constitueix ja avui “una disciplina amb fonaments metodològics propis”.

No hi ha dubte que des de posicions nacionalistes (que, diguem-ho clarament, no només es donen del costat de les comunitats autònomes amb llengua pròpia diferent del castellà) cadascú podrà opinar el que vulgui. I podrà també demanar que, *de lege ferenda*, el legislador (constitucional i ordinari) prengui el camí que a ells els sembla més adequat i que millor s’adapta als seus impulsos ideològics. Però el jurista que no pretén, sinó, estudiar i interpretar el marc legal en què ens movem, ha de treballar sempre amb els elements que la llei, la jurisprudència i la doctrina posen a la seva disposició.

Aquest no és, però, el camí que han fet els intel·lectuals que signaren el “Manifiesto”. Tampoc és el camí que han seguit els qui, al·legant la defensa de la llibertat d’expressió i la llibertat d’elecció de llengua, han construït frases tan enginyoses, i tan perverses alhora, com aquella que diu que “tan dictadores son los que prohíben una lengua como los que la imponen”, donant per entès que les comunitats que han optat pel sistema d’immersió com a model de conjunció lingüística (model del que naturalment es pot discrepar), imposen la llengua catalana de manera dictatorial i, per tant, il·legalment i antidemocràticament, oblidant, és clar, no sols la constitucionalitat declarada d’aquest model, com també de les polítiques de protecció i de normalització de les llengües minoritàries que algunes comunitats han dut a terme d’acord amb aquella màxima d’Henri Lacordaire segons la qual “entre el fort i el feble, és la llibertat qui oprimeix i la llei qui allibera”.

Nosaltres, senyors acadèmics, no som polítics, o si és que ho som, sabem que no és aquest el marc on hem de defensar el nostre posicionament ideològic. Nosaltres som juristes, membres d’aquesta Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de les Illes Balears que té com a finalitat “l’estudi i la investigació del dret, la col·laboració a la reforma de la legislació i el foment de la cultura jurídica” (art. 2 dels Estatuts). I és precisament l’estudi i la investigació del dret el que m’ha mogut a escriure aquest discurs d’ingrés i el que ha de regir el meu comportament al costat vostre en la meva vida acadèmica.

Moltes gràcies.

Josep M. Quintana
Port de Maó, març del 2009